

“Məni yaşatdınız...”

“Kaspi”nin ilk tədqiqatçısı Səmayə Mövlayeva qəzetdə hələ araşdırma gözləyən çoxlu məsələlərin olduğunu bildirir

“Ahıl insanlara, kimsəsiz, tənha adamlara həmişə hörmət etməliyik. Onları axtarmalı, qapılarını döyməliyik. Öz işində məsuliyyətlə çalışan, xidməti olan insanların əməyini unuda bilmərik. Biz onları yada salmalıyıq, diqqət göstərməliyik”- deyən “Kaspi” qəzetinin təsisçisi Sona Vəliyevanın məsləhəti ilə 8 Mart - Beynəlxalq Qadınlar Günü Bakı Dövlət Universitetinin Jurnalistika fakültəsinin müəllimi Qərənfil Dünyaminqızı ilə birlikdə “Kaspi”nin ilk tədqiqatçısı olmuş Səmayə Mövlayevanın qapısını döydük.

Əlimizdəki gül buketini Səmayə xanıma təqdim edincə kövrəldi. “Məni yaşatdınız. Həmişə elə bilmişəm ki, “Kaspi” də mənim övladımdır. İki övladım var. “Kaspi”ni onlar qədər çox istəmişəm”, - deyə göz yaşlarını saxlaya bilmədi: “Sovet dövründə insanlara teleqramlar vurulur, onların bayramını təbrik edirdilər. İndi belə şeylər yığışdır”.

Səhətinə müəyyən problemlər var Səmayə xanımın. Həmişə işləməyə adət edən, gününü arxivlərdə tədqiqat işlərinə həsr edən qadının o cür qaynar həyatdan sonra sakitliyə qapılması, səhəti ilə əlləşməsi çox ağırdır. “Haradan bildirdim ki, bu xəstəlik məni haqlayacaq? Həmişə sağlam, gümrah olmuşam. İş yoldaşlarım zəng edərək: “Xəstəlik sizə heç yaraşmır”- deyirlər. Zəng edirlər, əhvalımdan xəbər tuturlar”, - deyə sakit-sakit dillənir.

“MƏDƏNİYYƏTİMİZİN “KASPI” QƏZETİNDƏ TƏBLİĞİ”

Səmayə xanım az sonra həmdərd tapmış kimi birdən canlanır: “O gün televizorda Topçubaşov haqqında danışdılar. O qədər səhv danışdılar ki, ürəyimdə: “Sağlam vaxtlarım olsaydı, gedib etirazımı bildirərdim”- dedim. Topçubaşovun siyasi fəaliyyətindən danışdılar. Axı o, gözəl ədəbiyyatçı idi. Nə qədər məqalələr yazıb. Heç olmasa, ondan da danışsınlar. Verilişlərə baxıram, çox əsəb keçirirəm. O qədər səhv məlumatlar danışdılar, heç nəyə istinad etmərlər, adam lap məəttəl qalır. Bu, mənə pis təsir edir. Əvvəllər belə deyildi. Çox peşəkər çıxışlar vardı. Bildirirəm, niyə belə olub. Bəlkə kitab oxumurlar, ona görə belədir...”

Səmayə xanım xatirələrin qanadında bizi ötən illərə - “Kaspi”nin saylarını araşdırdığı vaxtlara aparır: “Kaspi”də mədəniyyət məsələlərinin araşdırılmasını mənə Şixəli Qurbanov məsləhət görüb. Şixəli Qurbanov çox sadə adam idi. Şöbə müdiriəm rəhmətlik Dilərə Əliyeva məni Şixəli Qurbanovun yanına apararaq: “Bu xanım mövzu götürmək istəyir”, - deyə bildirəndə Şixəli müəllim fikirləşmədən “Kaspi”ni tədqiq etməyi məsləhət gördü. Yəqin ki, o, çoxdandır bu mövzu haqqında düşünürmüş. Bəlkə də Şixəli müəllim özü mənim elmi rəhbərim ola bilərdi. Ancaq o, Ədəbiyyat İnstitutundan yenidən partiya işinə aparıldığı üçün

Əziz Mirəhmədov elmi rəhbərim təyin edildi. Mən bu mövzuya çox həvəslə yanaşdım, qəzetin bütün saylarını araşdırdım”.

Tədqiqatçı “Kaspi” ilə tanış olmaq üçün o zaman Bakıda Şaumyanın adını daşıyan partiya arxivinə gedirəm. Arxiv qəzet şöbəsinin müdiri olan erməni qadın “Kaspi”ni heç kəsə vermirmiş. “Mən tanınmış Əbürrəhmanovlar ailəsinin gəlini olduğumdan və qaynımı tanıdığımdan mənə çox çətinliklə də olsa icazə verdi”, - deyə Səmayə xanıma xatırlayır: “Qəzetin qalan bütün nömrələri Sankt-Peterburqda Saltikov-Şedrin adına kitabxanada və Moskvada Lenin adına kitabxanada saxlanılırdı. Qəzetin bütün sayları Rusiyaya göndərildiyindən oradakı kitabxanalarda saxlanılıb. Bakıda isə bütün sayları yoxdur. Həm də burada onları saxlamırdılar, yandırılırdılar”.

S.Mövlayeva 1967-ci ildə tədqiqata başlayıb və 1971-ci ildə elmi işini müdafiə edib. “Kaspi”də ədəbiyyat və mədəniyyət məsələlərini araşdıraraq, “Mədəniyyətimizin “Kaspi” qəzetində təbli-

çətinliklərlə də rastlaşıb: “Dissertasiya müdafiəsindən sonra Moskvaya anonim məktublar yazırdılar. Ona görə təsdiqimi bir qədər yubadırlar”.

İŞİQLİ ZİYALILARIN ÇALIŞDIĞI YER

S.Mövlayeva “Kaspi” qəzetinin hazırda işiq üzü görən formatını da çox bəyənir: “Qəzetin hazırkı formatı keçmiş formatına uyğundur. “Kaspi” əvvəlcə neft sənayesinin orqanı kimi çıxış edib. Formatı çox kiçik olan qəzet yalnız iki səhifədən ibarət idi. Neft sənayesi haqqında məqalələr, yerli xəbərlər qəzetin səhifələrində yer alıb. Qəzet tədricən ictimai-siyasi yükünü qorumaq şərtlə ədəbiyyat yönündə fəaliyyət göstərməyə başlayıb. 1897-ci ildə qəzetin redaktoru Sokalinski olub. O, qəzeti 10 il redaktə edib. O, məqalələrini “Dobryak” imzası ilə dərc et-

ği” mövzusunda monoqrafiya yazıb. Monoqrafiyada Əlimərdan bəy Topçubaşov, Əhməd bəy Ağayev, Əli bəy Hüseyinzadənin yaradıcılığında bəhs edib. Elmi rəhbəri isə ona: “Çox dərinə getmə, vaxt gələr, onları üzə çıxararsan”- deyib: “Çünki sovet dövrünün ideologiyası bunu tələb edirdi. “Kaspi”də çalışanlara “pantürkist” damğası vurulmuşdu. Elə mənim kitabımda da bu fikir əksini tapıb. Amma sonra müstəqillik dövründə yazdığım məqaləmdə həmin damğanı götürdüm. Mənə elə gəlir ki, bununla da öz günahımı yumuşaldım. İlk dəfə bu mövzu namizədlik dissertasiyası kimi mənə verildəndə yalnız 1905-ci ilə qədərki dövr götürülmüşdü. Bir il işi başa çatdırıb Əziz müəllimə yaxınlaşaraq: “Mən hazırım”- dedim. O isə: “Bu mövzunu axıra qədər işləyin. Qoy “Kaspi” qəzetinin tarixinin araşdırılması sizin adınızla bağlı olsun” - dedi”.

Səmayə xanım elmi rəhbərinin təkidi ilə yenidən mövzu üzərində işləyib və 4 ilə başa çatdıraraq müdafiə edib. Çoxlu

dirib və ədəbiyyat məsələlərinə geniş yer ayırıb. Sevinirəm ki, qəzet bu gün də ənənəsindən uzaqlaşmayıb”.

Səmayə xanım “Kaspi”nin 1999-cu ildən yenidən fəaliyyətini bərpa etməsi və martın 9-da 16 illiyini qeyd etməsi xəbərini sevinclə qarşılayır. Deyir ki, qəzetin yenidən nəşr olunması onu çox sevindirir: “Bu, Azərbaycanın işıqlı ziyalılarının çalışdığı mətbuat orqanı olub. Onun qorunub yaşadılması tariximizə hörmətdir. “Kaspi” fasiləsiz 38 il nəşr olunub. İlk illəri çıxmaq şərtlə gündəlik oxucuların görüşünə gəlib. Qəzet bütün Rusiya müəllimlərinin pozulmuş hüquqlarından, milli ucqarlardakı dözülməz vəziyyətdən yazırdı. Buna görə də “Kaspi” tek Qafqazla məhdudlaşmayıb. Rusiyanın digər bölgələrində, xüsusən Orta Asiyada, habelə Misirdə, Hindistanda oxunurdu. Qəzet dövrünün aparıcı informasiya vasitəsi idi. O, çox böyük tirajla yayımlanırdı”.

TƏDQIQATINI GÖZLƏYƏN MƏSƏLƏLƏR

Səmayə xanım Teymur bəy Bayraməlibəyov haqqında tədqiqat işlərinin yarıda

qaldığını təəssüflə bildirir: “Materiallar toplamışam. Teymur bəy “Kaspi”də çox məqalələri çıxıb. O, folkloru yazıb. Həmin tədqiqat işini davam etdirmək istəyirəm. Səhətim yol verəndə onu davam etdirəcəyəm”. Səmayə xanıma deyir ki, “Kaspi”də yolunu gözləyən çoxlu tədqiqat işləri var. Belə ki, vaxtilə qəzetdə yazan müəlliflərdən bəziləri tədqiq olunmayıb. “Teymur bəy haqqında Tarix İnstitutunun bir işçisi yazmışdı. Ümumi məqalə idi. Mehdi bəy Hacinski haqqında da “Teatr tarixi”ndə ümumi məqalə yer alıb. İndiki tədqiqat işləri əvvəlki kimi fundamental deyil. Əvvəllər daha çox zəhmət çəkirdi. Biz arxivlərdə, kitabxanalarda qəzet və rəqləyirdik. İndi təccüb edirəm, çoxu materialları internetdən götürür. O vaxt məsuliyyət vardı. Arxivdə iş görmək lazımdır. Elmi iş ağır sahədir. Bunun ağırlığını bilib öhdənə götürmək lazımdır. Tədqiqatçılıq əziyyətli işdir. Tədqiqatçılara dərinə getmək istəmərlər. “Kaspi”nin bütün sayları burada yoxdur. Bunun üçün Rusiyaya getmək lazımdır. Qəzet 38 il ərzində 10 min nüsxə ilə çıxıb. Bunun tədqiqatı ilə məşğul olmaq o qədər asan deyil. Mən qəzetdə ədəbiyyat və mədəniyyət məsələlərini araşdırmışam. Ancaq kimsə Əlimərdan bəy Topçubaşovun, Əhməd bəy Ağayevin publisistikasını ayrıca araşdırıb, bu, çox vacibdir. “Kaspi”də tədqiqatını gözləyən çox sayda məsələlər var...”

“Kaspi”nin böyük jurnalist və publisist orduunu yetişdirdiyini, “Əkinçi” ilə bərabər milli mətbuatın əsasını qoyduğunu qeyd edən və elə bu günün özündə də bəzən “Kaspi”nin fəaliyyətini qiymətləndirməyi bacarmayan şəxslərin olduğunu söyləyən tədqiqatçı: “Bəzən: “Kaspi” nə iş görüb?”, “Şaxtaxinski kimdir?”- deyirlər. Amma bunun üçün mətbuatın tarixini dərinləndirib bilmək lazımdır”- deyə səsləndi.

Səmayə xanıma gənc jurnalistlərə, özlərinə elm yolunu seçənlərə tövsiyəsi də var: “Qoy onlar mənbələrə istinad etsinlər. Arxivə müraciət etsinlər. Arxivdə o qədər materiallar var ki... İndiki cavanlar özlərini əziyyətə vermək istəmərlər. Bu elmdir və etrafı araşdırma tələb edir. Əziz Mirəhmədov, Cəfər Cəfərov, Həmid Araslı kimi alimlərin həyatı əsil məktəbdir. Onların yaradıcılığında öyrənmək lazımdır”.

Səmayə xanım “Kaspi”nin çağdaş kollektivinə də tövsiyəsi verdi: “Bu qəzeti qoruyun, ənənələrini davam etdirin. Sənballı məqalələr yazın və hər dəfə də bu qəzetdə vaxtilə xidməti olanları xatırlamağı unutmayın...”